

УДК 658:005.9221:336

О.М. Кальченко, канд. екон. наук

Я.С. Андросенко, магістр

Чернігівський національний технологічний університет, м. Чернігів, Україна

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА

О.Н. Кальченко, канд. екон. наук

Я.С. Андросенко, магістр

Черниговский национальный технологический университет, г. Чернигов, Украина

МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ОЦЕНКЕ ФИНАНСОВОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Olha Kalchenko, PhD in Economics

Yana Androsenko, master

Chernihiv National University of Technology, Chernihiv, Ukraine

THE APPROACHES TO THE ASSESSMENT OF FINANCIAL SECURITY OF ENTERPRISES

Досліджено методичні підходи щодо оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства, сутність процесу управління фінансовою безпекою та шляхи забезпечення фінансової безпеки суб'єктів господарювання.

Ключові слова: фінансова безпека підприємства, методичні підходи, оцінювання фінансової безпеки підприємства, зовнішні та внутрішні загрози.

Исследованы методические подходы к оценке уровня финансовой безопасности предприятия, суть процесса управления финансовой безопасностью и пути обеспечения финансовой безопасности субъектов хозяйствования.

Ключевые слова: финансовая безопасность предприятия, методические подходы, оценка финансовой безопасности предприятия, внешние и внутренние угрозы.

In the article the methodological approaches to assess the level of financial security, the management of financial security and ways to ensure the financial security of business entities.

Key words: financial security company, methodological approaches, evaluation of financial security, external and internal threats.

Постановка проблеми. У сучасних умовах стан економіки України характеризується постійними негативними змінами: зменшенням обсягів виробництва, зростанням рівня інфляції, падінням курсу національної валюти, зростанням зовнішнього та внутрішнього боргу країни тощо. Це призвело до того, що велика кількість вітчизняних підприємств переживають глибокий економічний спад, а частка суб'єктів господарювання, що перебувають на межі банкрутства, постійно збільшується. Тому важливим та актуальним завданням щодо забезпечення життєздатності будь-якого підприємства є запобігання внутрішнім і зовнішнім загрозам та гарантування його фінансової безпеки. У цьому аспекті особливо пріоритетним завданням в умовах нестабільності та фінансової кризи є дослідження методичних підходів до оцінювання рівня фінансової безпеки підприємств, розроблення та узагальнення системи показників, що дозволяють оцінити її стан з метою підвищення стійкості, стабільності та ефективності розвитку вітчизняних суб'єктів господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній та зарубіжній науковій літературі велика увага приділяється теоретичним дослідженням фінансової безпеки як на рівні держави, так і на рівні підприємства, але як окремий об'єкт наукових досліджень фінансова безпека почала розглядатися відносно недавно. Основний внесок у дослідження, що пов'язані з економічною та фінансовою безпекою, зробили такі науковці, як: І.О. Бланк, О.І. Барановський, О.Д. Василик, Т.Г. Васильців, К.С. Горячева, М.Ю. Дмитрієва, А.О. Єпіфанов, М.М. Єрмошенко, Я.А. Жаліло, В.І. Мунтіян, О.Ф. Новикова, С.М. Шкарлет та інші.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Більшість науковців сходяться на думці про те, що фінансова безпека підприємства є основною складовою економічної безпеки. Крім того, у структурі економічної безпеки підприємства виділяють такі функціональні складові, як: виробничо-технологічна, інтелектуально-кадрова, інформаційна, правова, екологічна, ринкова та силова безпека. Дослідження наукових праць щодо сутності фінансової безпеки підприємства засвідчує, що ця економічна категорія різними науковцями трактується неоднозначно.

Так, В.І. Мунтіян вважає, що фінансова безпека – це стан найбільш ефективного використання корпоративних ресурсів підприємства, виражений у кращих значеннях фінансових показників прибутковості і рентабельності бізнесу, якості управління, використання основних і оборотних засобів підприємства, структури його капіталу, норми дивідендних виплат за цінними паперами підприємства, а також курсової вартості його цінних паперів як синтетичного індикатора поточного фінансово-господарського стану підприємства і перспектив його технологічного і фінансового розвитку [6].

На думку І.О. Бланка, «фінансова безпека підприємства являє собою кількісно та якісно детермінований рівень його фінансового стану, що забезпечує стабільний захист його пріоритетних збалансованих фінансових інтересів від ідентифікованих реальних і потенційних загроз внутрішнього та зовнішнього характеру, параметри якого визначаються на основі його фінансової філософії і створюють необхідні передумови фінансової підтримки стійкого розвитку в поточному та перспективному періоді» [1].

К.С. Горячева зазначає, що «фінансова безпека – це такий фінансовий стан, що характеризується, по-перше, збалансованістю та якістю сукупності фінансових інструментів, технологій та послуг, які використовуються підприємством, по-друге, стійкістю до зовнішніх та внутрішніх загроз, по-третє, здатністю фінансової системи підприємства забезпечити реалізацію його фінансових інтересів, цілей та завдань достатніми обсягами фінансових ресурсів» [4].

А.О. Єпіфанов вважає, що фінансова безпека дозволяє забезпечити фінансову рівновагу, стабільність, платоспроможність і ліквідність у довгостроковому періоді, а також забезпечує достатню фінансову незалежність та задовольняє потреби підприємства у фінансових ресурсах для стійкого розширеного відтворення [2].

Тобто більшість науковців роблять акцент на те, що рівень фінансової безпеки визначається стабільністю фінансового стану підприємства, його стійкістю до внутрішніх та зовнішніх загроз. У цій площині важливим напрямком досліджень є методологічні аспекти аналізу фінансового стану та кількісної оцінки рівня фінансової безпеки підприємства. Незважаючи на значну кількість сучасних наукових праць, присвячених методам оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства та питанням формування ефективної системи показників, що характеризують її стан, зазначені проблеми потребують подальшого дослідження та узагальнення.

Метою статті є дослідження сучасних методів та підходів щодо кількісного оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні фінансову безпеку можна розглядати як явище, що притаманне будь-якому суб'єкту господарювання, оскільки кожен із них функціонує в умовах високодинамічних змін, позитивних і негативних впливів різноманітних чинників. Формування фінансової безпеки підприємства повністю залежить від сукупності факторів зовнішнього і внутрішнього середовища (рис. 1), які визначають основні загрози його фінансовому стану.

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Рис. 1. Фактори, що впливають на фінансову безпеку підприємства [5]

Існування небезпек та загроз вимагає від підприємств постійного моніторингу та оцінювання рівня фінансової безпеки. Аналіз проведених досліджень показав, що нині можна виділити такі основні підходи та методи оцінювання фінансової безпеки підприємства:

- індикаторний підхід;
- ресурсно-функціональний підхід;
- агрегатний підхід;
- вартісний підхід;
- програмно-цільовий підхід;
- метод ранжування;
- стратегічно-цільовий підхід;
- підхід, заснований на оцінюванні ймовірності банкрутства підприємства.

Більшість авторів за головний вважають саме індикаторний підхід. Його суть ґрунтується на порівнянні фактичних значень показників фінансової безпеки, що, як правило, визначаються на основі фінансової та бухгалтерської звітності підприємства та характеризують його фінансовий стан, з індикаторами (пороговими значеннями).

Під пороговими значеннями показників розуміють їх граничні або нормативні величини, недотримання яких призводить до виникнення загроз у сфері фінансової безпеки. При такому підході найвищий рівень фінансової безпеки підприємства досягається за умови, якщо вся сукупність фактичних фінансових показників знаходиться в межах нормативних значень або не перевищує граничних [3]. При цьому важливим є рівень точності обраних індикаторів, які повинні визначатися з урахуванням виду діяльності, форми власності, галузевих особливостей, специфіки функціонування підприємства.

Серед науковців немає єдиного підходу до визначення сукупності показників, що найбільш ґрунтовно характеризують рівень фінансової безпеки. Для достовірної та повної оцінки фінансової безпеки підприємства вихідна сукупність індикаторів повинна містити показники, що дозволять комплексно оцінити його фінансовий стан, а саме:

- показники, що визначають фінансову стійкість (табл. 1);
- показники, що визначають ліквідність та платоспроможність (табл. 2);

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

- показники, що визначають ділову активність (табл. 3);
- показники, що визначають рентабельність (табл. 4).

Таблиця 1

Показники, що визначають фінансову стійкість

Показник	Нормативне значення
Коефіцієнт автономії	> 0,5
Коефіцієнт фінансового ризику	< 1
Коефіцієнт забезпеченості власними оборотними коштами (коефіцієнт маневреності власного капіталу)	0,1 – 0,5
Коефіцієнт покриття запасів	> 0,6 – 0,8
Коефіцієнт структури капіталу	позитивним є ↑ в динаміці

Таблиця 2

Показники, що визначають ліквідність та платоспроможність

Показник	Нормативне значення
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,2 – 0,5
Коефіцієнт швидкої ліквідності	0,6 – 0,8
Коефіцієнт поточної ліквідності	> 2,0

Таблиця 3

Показники, що визначають ділову активність [8]

Показник	Нормативне значення
Коефіцієнт загальної оборотності капіталу або ресурсовіддача	позитивним є ↑ в динаміці
Фондовіддача	позитивним є ↑ в динаміці
Коефіцієнт оборотності запасів	позитивним є ↑ в динаміці
Період обороту запасів	позитивним є ↓ в динаміці
Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	позитивним є ↑ в динаміці
Період повернення кредиторської заборгованості	позитивним є ↓ в динаміці
Коефіцієнт оборотності дебіторської заборгованості	позитивним є ↑ в динаміці
Період повернення дебіторської заборгованості	позитивним є ↓ в динаміці

Таблиця 4

Показники, що визначають рентабельність

Показник	Нормативне значення
Рентабельність активів	позитивним є ↑ в динаміці
Рентабельність власного капіталу	позитивним є ↑ в динаміці
Рентабельність продажу	позитивним є ↑ в динаміці
Рентабельність оборотних активів	позитивним є ↑ в динаміці
Рентабельність необоротних активів	позитивним є ↑ в динаміці

Наведена система показників може бути розширена та доповнена залежно від цілей оцінювання, а також з урахуванням специфіки функціонування підприємства.

Ресурсно-функціональний підхід у науковій літературі в основному використовується для оцінки рівня економічної безпеки і ґрунтується на оцінці стану використання корпоративних ресурсів підприємства за спеціальними оціночними критеріями. Оцінювання пропонується здійснювати за кожною функціональною складовою економічної безпеки, а потім визначити інтегральний показник експертним шляхом. Такий підхід також може бути застосований і для дослідження фінансової безпеки та ґрунтуватися на оцінюванні стану використання фінансових ресурсів підприємства.

Нині залишаються дискусійними питання виділення функціональних складових фінансової безпеки та оціночних критеріїв. Так, І.О. Судакова [9] виділяє такі складові фінансової безпеки: бюджетна, грошово-кредитна, валютна, банківська, інвестиційна, фондова, страхова, але вони більше відповідають макрорівню. На рівні підприємства

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

доцільно виділяти операційну, інвестиційну, кредитну, валютну, емісійну, податкову безпеку тощо. Інші науковці пропонують розглядати внутрішню та зовнішню структуру фінансової безпеки підприємства, а в межах кожної з цих підсистем виділяти функціональні складові фінансової безпеки. Щодо оціночних критеріїв, то вони також залежать від виду діяльності, форми власності, галузевих особливостей, специфіки функціонування підприємства тощо.

Ресурсно-функціональний підхід є достатньо широким, оскільки розглядаються всі функціональні сфери фінансової діяльності підприємства, але серед основних недоліків такого підходу можна виділити: суб'єктивізм, ймовірність недостатнього рівня кваліфікації експертів, невисока точність оцінки.

Агрегатний підхід в оцінюванні фінансової безпеки полягає в обчисленні оціночних агрегатів, які розраховуються на підставі фінансової звітності. Найпоширенішим прикладом використання агрегатного підходу під час оцінювання фінансово-економічної безпеки є побудова балансових моделей відповідності величини запасів джерелам формування. Оцінювання здійснюється на основі аналізу фінансової стійкості підприємства, ступінь якої визначається виходячи з достатності обігових коштів (власних або позикових) для здійснення виробничо-збутової діяльності [10]. Але цей підхід є вузьким, адже досліджується лише ступінь покриття наявними джерелами фінансування певної частини оборотних активів – запасів, а значний обсяг важливих показників, що характеризують фінансово-господарську діяльність підприємства, в аналізі не враховується.

В основу відносно нового вартісного підходу покладена теза про те, що підприємство розглядається як об'єкт інвестування, а ступінь фінансової безпеки визначається рівнем його ринкової вартості. При цьому зміцнення фінансової безпеки досягається через максимізацію вартості підприємства та нарощуванням його капіталізації, адже саме заходи з підвищення вартості підприємства безпосередньо впливають на ефективність його фінансово-господарської діяльності.

За програмно-цільовим підходом «оцінка економічної безпеки підприємства ґрунтується на інтеграції сукупності показників, що визначають економічну безпеку. При цьому використовується декілька рівнів інтеграції показників і такі методи їх аналізу, як кластерний і багатовимірний аналіз. Такий підхід відрізняється високою мірою складності, яка зумовлена використанням математичного аналізу, що утрудняє його застосування у практичній діяльності підприємства» [7].

Метод ранжування передбачає визначення фінансових показників на основі фінансової звітності підприємства та їх ранжування за певною шкалою. Недоліками цього методу є неможливість комплексно оцінити загальний рівень фінансової безпеки підприємства та певний суб'єктивізм під час здійснення відбору індикаторів фінансової безпеки.

Н.Н. Пойда-Носик пропонує оцінювання рівня фінансової безпеки здійснювати на основі стратегічно-цільового підходу. Він повинен ґрунтуватись на оцінці рівня досягнення стратегічно важливих фінансових цілей (максимізації чистого грошового потоку, ринкової вартості підприємства, узгодженості основних фінансових інтересів учасників) та передбачає коригування фінансової стратегії розвитку відповідно до рівня фінансової безпеки [7].

Одним із підходів до оцінювання рівня фінансової безпеки підприємства є аналіз ймовірності його банкрутства, що ґрунтується на багатофакторних моделях, отриманих за допомогою дискримінантного аналізу. Зарубіжними та вітчизняними науковцями розроблена достатньо велика кількість моделей прогнозування банкрутства підприємства, які умовно можна поділити на три основні школи: англо-саксонська (моделі Альтмана, Фулера, Чессера, Ліса, Спрінгейта, Таффлера і Тішоу), німецько-французька (моделі Конана і Гольдера, Беєрмана, Гайдака та Стос, метод credit man тощо) та вітчизняна (моделі

ФІНАНСОВІ РЕСУРСИ: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ

Терещенко, Чупіса, Матвійчука). Наведені моделі можуть бути прийнятними і для вітчизняних підприємств, однак різні темпи інфляції, фази виробничого циклу, розходження у фондо-, енерго- і трудомісткості виробництва, продуктивності праці, недостатня розвинутість вітчизняного фондового ринку, розбіжності в інформаційній базі та інші фактори можуть суттєво впливати на результати розрахунків і правильність висновків, тому вимагають уточнення та адаптації окремих фінансових показників.

Отже, огляд сучасних наукових джерел свідчить про відсутність єдиного підходу до оцінювання фінансової безпеки підприємства, а вибір методу оцінювання залежить від виду та сфери діяльності підприємства, галузевих особливостей функціонування, організаційно-правової форми господарювання, цілей аналізу тощо.

Щоб уникнути або пом'якшити дію внутрішніх та зовнішніх загроз, які можуть вплинути на хід реалізації фінансової стратегії та подальший розвиток підприємства, необхідно постійно вдосконалювати механізм управління фінансовою безпекою суб'єкта господарювання. Відповідно до основних підходів, процес управління фінансовою безпекою підприємства можна визначити таким чином:

– за загальним підходом управління фінансовою безпекою підприємства розглядається як певна організаційна система, що забезпечує виконання управлінських функцій щодо захисту фінансових інтересів суб'єкта господарювання від зовнішніх та внутрішніх загроз;

– за суб'єктно-об'єктним підходом управління фінансовою безпекою підприємства являє собою цілеспрямований вплив відповідного суб'єкта на визначені об'єкти, що здійснюється для забезпечення фінансової стійкості, ліквідності та платоспроможності, високої захищеності фінансового стану підприємства від внутрішніх та зовнішніх загроз для досягнення ефективного розвитку;

– за методологічним підходом управління фінансовою безпекою підприємства можна розглядати як певний механізм, що включає в себе принципи, методи, важелі та ресурсне забезпечення процесу управління для досягнення фінансової стійкості та захисту економічних інтересів підприємства;

– за функціонально-процесійним підходом управління фінансовою безпекою – це безперервний процес виконання управлінських функцій щодо планування, організації, аналізу, мотивації та контролю стану фінансової безпеки господарюючих суб'єктів, пов'язаних з досягненням фінансової стійкості та захисту від загроз.

Висновки і пропозиції. Таким чином, фінансова безпека підприємства – це стан найбільш ефективного використання фінансових ресурсів суб'єкта господарювання, що відбивається в оптимальних значеннях фінансових показників, а головною умовою забезпечення фінансової безпеки є високий рівень фінансової захищеності підприємства від внутрішніх та зовнішніх загроз. Саме забезпечення фінансової безпеки є одним з основних принципів ефективного і стабільного функціонування підприємства, реалізація якого передбачає точну та достовірну кількісну оцінку рівня фінансової безпеки з використанням комплексного науково-практичного підходу.

Фінансова безпека підприємства повинна забезпечуватися досягненням фінансової стійкості, платоспроможності і ліквідності підприємства, поліпшенням правової захищеності усіх сфер діяльності підприємства, підтриманням високого рівня кваліфікації персоналу, досягненням високої конкурентоспроможності підприємства. Тому важливо здійснювати постійний моніторинг та контроль фінансово-господарської діяльності, своєчасну ідентифікацію та ліквідацію кризових явищ, забезпечувати повне використання виробничих потужностей, раціональне використання сировинних ресурсів, ранжування кредиторської та дебіторської заборгованостей за строками виникнення, контроль безнадійних боргів для утворення необхідного резерву тощо.

Список використаних джерел

1. *Ареф'єва О. В.* Планування економічної безпеки підприємств / О. В. Ареф'єва, Т. Б. Кузенко. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2005. – 170 с.
2. *Гладченко Т.* Индикаторы экономической безопасности предпринимательской деятельности / Т. Гладченко // Менеджер. – 2000. – № 4 (11). – С. 111–114.
3. *Горбачук Ю. А.* Економічна діагностика: інтерактивний комплекс навчально-методичного забезпечення / Ю. А. Горбачук, Н. Б. Кушнір. – Рівне : НУВГП, 2007. – 176 с.
4. *Горячева К. С.* Финансовая безопасность предприятия, сущность и место в системе экономической безопасности / К. С. Горячева // Экономист. – 2003. – № 8. – С. 65–67.
5. *Мойсеєнко І. П.* Управління інтелектуальним потенціалом : монографія / І. П. Мойсеєнко. – Л. : Аверс, 2007. – 303 с.
6. *Мунтіян В. І.* Економічна безпека України / В. І. Мунтіян. – К. : КВІЦ, 1999. – 464 с.
7. *Пойда-Носик Н. Н.* Науково-методичні підходи до оцінки рівня фінансової безпеки підприємства / Н. Н. Пойда-Носик // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності : збірник наукових праць : у 3 т. – Маріуполь, 2013. – Вип. 1, т. 1. – С. 288–292.
8. *Репіна І. М.* Тернарна модель ресурсного забезпечення економічної безпеки підприємства / І. М. Репіна, П. В. Єрмолаєв // Економіка, менеджмент, підприємництво : збірник наукових праць. – 2011. – № 23 (II). – С. 248–255.
9. *Судакова О. І.* Економічна діагностика банкрутства підприємства / О. І. Судакова // Економічний простір. – 2008. – № 14. – С. 198–206.
10. *Шеремет О. О.* Фінансовий аналіз : навч. посіб. / О. О. Шеремет. – К. : Кондор, 2005. – 196 с.